

Posudek na disertační práci Petra Honče Praha mezi Vídní a Římem. Solní smlouva a správa cassa salis v letech 1630-1782. Praha, Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy 2017.

Práce Petra Honče si klade za cíl podat systematický výklad o vzniku, účelu a fungování tzv. solní pokladny od jejího založení až do jejího zrušení v roce 1782. Zřízení solní pokladny bylo specifickým řešením situace české katolické církve po roce 1620, kdy byla církev postavena před úkol náboženské unifikace převážně nekatolické země na základě katolické víry, narážela však na rozvrat církevní organizace, nedostatek hmotných prostředků i kněžstva i na malou vstřícnost centralizujícího státu, který sice od církve očekával zásadní pomoc při náboženské unifikaci Čech, stejně jako dalších habsburských zemí, avšak současně si nepřál její přílišný mocenský, a tudíž ani majetkový vzestup a vedle jejích zájmů zohledňoval, případně upřednostňoval i protikladné zájmy jiných společenských skupin, o něž se opíral, především šlechty. Tato situace našla svůj výraz zejména při řešení restituce pozemkového majetku, o který přišla církev v minulosti, hlavně za husitství. O návratu zabaveného církevního zboží se začalo jednat již od samého počátku znovuobsazení pražského arcibiskupského stolce a pokračovalo se v něm s novou intenzitou i po Bílé hoře. Koncem dvacátých let však církev byla nucena nahlédnout, že její snahy o restituci jsou marné, neboť panovník byl vázán ohledem na to, že někdejší církevní majetek on nebo jeho předchůdci prodal nebo rozdělil šlechtickým majitelům včetně nejvýznamnějších katolických rodů. Východisko bylo nalezeno ve zřízení tzv. solní pokladny, církevního fondu dotovaného z výnosu státního solního monopolu a spravovaného papežskou kurií, respektive nově založenou Congregatio de Propaganda Fide. Toto řešení bylo ve své době v katolickém světě zcela ojedinělé a skrývalo v sobě, jak dobře ukazuje Hončova práce, nemalá úskalí.

Hončova práce je nepochybně prací vysoce aktuální, a to nejen vzhledem k současnému procesu církevních restitucí, vykazujícímu mnohé analogie se situací v 17. století. Vzhledem k tomu, že prostředky čerpané ze solní pokladny byly využity k obnově narušené církevní organizace, známosti o ní přispívají i k prohloubení obrazu barokní kultury v Čechách, na tuto organizaci z velké části vázané. Zejména však umožňují lépe pochopit proces rekatolizace, resp. katolické reformy, ale i různý poměr jednotlivých církevních složek i státní moci k jejímu provádění a těžkosti, na něž rekatolizační úsilí naráželo, stejně jako postupně sílící snahy státu o větší podrobení církve na území monarchie své moci, vrcholící v době osvětského absolutismu, který posléze přinesl i zrušení solní pokladny.

Jak ukazuje Petr Honč v první části své práce, neměl příliš velkou oporu ve starší literatuře, která je již z větší části zastaralá a která nikdy nedospěla k syntetickému zpracování celého problému, většinou se omezovala jen na počátky existence fondu a v novější době na pouhé přebírání fakt ze starších prací. Vzhledem k této skutečnosti je Hončův pokus neobyčejně záslužný a je možno jej nazvat průkopnickým. Jak vyplývá z následujícího výkladu, Honč se ve své práci opírá o velmi širokou pramennou základnu. Je to především římský archiv Congregatio de Propaganda Fide, dále archiv pražského arcibiskupství, fondy ústředních úřadů v Národním archivu, (zvl. SM a Gubernium), zčásti i o písemnosti Archivu Pražského hradu (archiv metropolitní kapituly) a Rakouského státního archivu ve Vídni. I když autorovo časové možnosti ke studiu v Římě byly omezené, dokázal tuto překážku překonat systematickým vytěžením opisů uložených v Národním archivu a existujících edic.

Spolu s výkladem o literatuře a pramenech podává autor v úvodní části potřebný výklad o církevní správě v 17. století a o hlavních aktérech jednání o zřízení i o využití solní pokladny, jimiž byla kurie, Propaganda, vídeňští nunciové, pražské arcibiskupství, český klé-

rus a na druhé straně císařský dvůr a české zemské úřady, reprezentující především zájmy domácí aristokracie. Druhý úvodní výklad pak poučuje čtenáře o vývoji habsburského státního monopolu na prodej soli, na nějž byla solní pokladna vázána. Oba přehledy jsou napsány kvalifikovaně a uvádějí čtenáře úspěšně do širšího kontextu problematiky, o níž se pojednává v dalších kapitolách Hončovy práce.

Převážně na literatuře, ale zčásti i na základě pramenného studia je založen další oddíl práce, v němž se pojednává o osudech církevního majetku v Čechách v minulosti, počínaje dobře fungujícím systémem v době Karlově přes husitskou sekularizaci a rozprodej církevních statků v 16. stol. až po snahy o restituci spojené se znovuobsazením arcibiskupského stolce a jejich nový nástup po porážce českého stavovského povstání. Vývoj této problematiky je po mém soudu postižen vcelku správně, nicméně poněkud zkratkovitě. Především soudím, že měla být jasněji podána charakteristika právního postavení církevního majetku, které dovolovalo panovníkovi s ním libovolně disponovat. Vždyť již Václav II. dočasně sekvestroval majetek Řádu německých rytířů a zapisoval svým dlužníkům velké sumy na berni některých klášterů, a to nejen zeměpanského založení (např. na Chotěšově). A Zikmund hned na počátku své vlády zastavoval v rozsáhlé míře klášterní statky katolickým šlechticům jako odměnu za poskytnutí vojenské pomoci v boji proti husitům (např. Chtotěšov nebo Pivoň). Z tohoto chápání církevních statků jako součásti královské komory pak vycházely i panovníkovy prodeje, případně darování církevních statků později, a to jak před rokem 1620, tak i po něm. Rozhodně by bylo užitečné tuto otázku blíže osvětlit, protože jinak obtížně pochopíme panovníckou argumentaci proti restitucím. Poněkud zjednodušující je i tvrzení o církvi jako vlastníku jedné třetiny půdy, resp. jako vrchnosti jedné třetiny poddaných před husitskou bouří, přejímané od doby Šimákovy mechanicky všemi autory. Při stanovení zmíněného církevního podílu na držbě půdy totiž byly sloučeny různé typy pozemkového majetku, jednak skutečné dary půdy s poddanými, ale také dary pouhých platů, které ovšem neznamenaly, že by byli darováni i sami poddaní, takže církev, přesněji jednotlivé církevní instituce se tím nestávaly vrchností plátců. A konečně tu byla i zádušní půda kostelů a půda patřící fám, která nemusela mít s vrchnostenským poměrem nic společného. Přitom údaje citované Míkou pro 16. století se týkají jen prvního typu pozemkového vlastnictví, takže je jakékoliv srovnávání např. s majetkem šlechty nebo měst či s předhusitskými poměry na základě zmíněných čísel je sporné. Z výše uvedeného rovněž vyplývá, že některé argumenty panovníka (např. že majetek církve byl v minulosti rozchvácen kacíři) nejsou zcela přesné, nejen proto, že byl zčásti zastaven a později hromadně vyplacen a dědičně prodán panovníkem, a to i katolíkům, ale také proto, že k sekularizaci docházelo i v 16. stol. a to i ze strany katolíků (např. Borovany za Rožmberků). Autor však takovéto nepřesnosti ponechává bez komentáře, čímž se jeho výklad stává poněkud zjednodušujícím.

Těžiště Hončovy práce ovšem leží ve výkladu o vzniku solní pokladny a jejím dalším fungování až do roku 1782. Je to výklad založený na mimořádně důkladné heuristice, který navíc vyžadoval nejen hlubokou znalost širšího kontextu, ale i dobrou jazykovou a také právní průpravu. Vycházejí z bohaté heuristiky autor podal první syntetický a při tom velmi podrobný a faktograficky zřejmě spolehlivý výklad dějin dané instituce, ukazující, jakými proměnami tato instituce procházela a s jakými potížemi se potýkala. Z autorova výkladu vyplývá, že zpočátku byl solní fond určen především k založení nových biskupství, po částečném nezdaru této snahy se však těžiště přesunulo k financování nově zakládaných far, což nakonec vedlo až k oddělení tzv. farní pokladny. Současně se na penězích ze solní pokladny trvale podílely i středověké kláštery, zčásti i misie. Na příkladu solní pokladny je přitom možno dobře sledovat obecnější problematiku rekatolizace v Čechách, narážející na rozdílné zájmy a názory kurie, vídeňského dvora, arcibiskupa, domácího kléru v čele s kláštery i zemských úřadů, stejně jako sílící snahy státu o podřízení církve v jednotlivých zemích své moci. Autorovi se přitom daří i opravit nebo vyvrátit některá starší tvrzení, například o financování zahraničních

misí ze solné pokladny, o počátku tereziánských zásahů proti solní pokladně v 60. letech aj. České církevní, ale i politické a kulturní dějiny v 17.-18. století byly jeho disertací nesporně výrazně obohaceny.

Jisté výhrady mám však ke zvolenému způsobu výkladu. Autor dal přednost výkladu chronologickému, v němž je látka členěna úředním působením jednotlivých arcibiskupů. Při důsledném dodržování časové následnosti událostí v období téměř 200 let lze ovšem jen s obtížemi sledovat základní problémy a základní změny, neboť jsou ve výkladu promíšeny s fakty druhého i třetího řádu. Četba práce tudíž klade na čtenáře a jeho soustředěnost k textu a orientaci v něm značné nároky, mimo jiné i proto, že autor jen zřídka přistupuje k obsáhlejšími komentářům klíčových otázek. Nepopírám, že i v líčení cest jednotlivých hodnostářů do Vídně a do Říma a v jejich replikách najdeme cenné detaily, jež nám pomohou lépe pochopit obecnější dobové trendy, ale přesto bych uvítal spíše strukturaci práce k jednotlivým základním problémům než čistou popisnou chronologii. Při výkladu jednotlivých základních problémů by se přitom mohlo jít do větší hloubky, nezůstávat jen u pouhého konstatování faktů. Jedním z nejvýznamnějších problémů, o kterém se v práci mluví, je např. financování farní sítě. Nezasvěcený čtenář Hončovy práce by ovšem mohl dojít k závěru, že peníze ze solní, resp. farní pokladny byly základním, ne-li jediným zdrojem investic v dané oblasti. Srovnání s lokálně zaměřenými pracemi, např. s monografií Pavly Stuchlé, ovšem naznačuje, že výstavba far byla financována, a to v mnohem větší míře, z prostředků patronů, záduší, sbírek aj. zdrojů. Takto by bylo možno zastavit se i u dalších otázek, např. u financování klášterů. Alespoň náznakem by tedy bylo jistě užitečné upozornit na nejrůznější zbožná nadání, která posilovala hmotnou základnu církve vedle solní pokladny. Nemyslím na komplexní rozbor, ten by byl nad síly jedince, ale alespoň naznačení některých širších souvislostí. Nemíním tento přístup autorovi vnucovat, považoval bych jej však za účelnější. I tak je však, jak jsem již uvedl, práce zdařilá a přínosná. Za vhodné zvolené považuji i přílohy, jen u tabulky a grafů bych upozornil na nestandardní podobu. Podle zásad statistiky má být název stručný, má obsahovat časové rozpětí, ale údaje o použitých pramenech i další vysvětlivky mají být uvedeny v poznámce pod tabulkou.

Pokud jde o použitou literaturu, je počet titulů úctyhodný a nechybí po mém soudu nic podstatného, snad jen výše uvedená práce P. Stuchlé. Jen v případě výkladu o požáru Prahy r. 1689 bych považoval za vhodné necitovat referát J. Kopečkové na studentské konferenci, ale novější monografii téže autorky (provdané Pařezová) ke stejné události. Dodal bych ještě, že i po jazykové stránce je práce dobře ztvárněna a že se s ní jen zřídka setkáme s překlepy nebo chybami, jež je možno připsat na vrub spěchu při dokončování. Tak v pozn. 23 na s. 24 chybí titul citované práce N. Richarda, ne zcela správná je vazba „považovat jako“ nebo tvar „ve třech“ (s.77). S povděkem zato kvituji, že v práci téměř nenajdeme chyby v interpunkci, jimiž se dnes kvalifikační práce jen hemží.

Uzavřel bych: Práce je založena na rozsáhlé heuristice, prozrazuje dobrý vhled autora do širšího kontextu zkoumaného jevu, přináší velmi cenné poznatky k českým dějinám 17. a 18. století a zejména k dějinám rekatolizace a budování církevní správy. Chronologický a výrazně popisný charakter práce sice po mém soudu její hodnotu poněkud snižuje, nic však nemění na tom, že jde o práci přínosnou, která splňuje nároky na práci disertační. Plně ji doporučuji k obhajobě.

V Praze 12. ledna 2018.

Prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.